

**М. РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Н.ИСАНОВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК КУРУЛУШ,
ТРАНСПОРТ ЖАНА АРХИТЕКТУРА УНИВЕРСИТЕТИ**

08.22.646 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК 336.5(575.2)

Курманкожоева Умут Жумабековна

**Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун эффективдүү
системасын калыптандыруу**

08.00.05 – экономика жана эл чарбачылыгын башкаруу

**экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук наамын изденип
алууга жазылган диссертациянын**

Авторефераты

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи:

Бексултанов Азисбек Абдилкариевич

экономика илимдеринин доктору,

М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин эл аралык финансы жана экономикалык коопсуздук кафедрасынын доценти

Расмий оппоненттер:

Рысалиева Мира Шаршенкуловна
экономика илимдеринин доктору, Кыргыз-орус славян университетинин финансы жана кредит кафедрасынын доценти

Молдокулова Башарат Жолдошева

экономика илимдеринин кандидаты, К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Үзгүлтүксүз жана аралыктан окутуу институтунун финансы жана бухгалтердик эсептин экономикасы кафедрасынын доценти

Жетектөөчү уюм:

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин экономика кафедрасы, дареги: 730033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек-Жолу проспектиси 394.

Диссертациялык ишти коргоо 2023-жылдын 27- январында саат 11.00 дө М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин жана Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин алдында экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 08.22.646 диссертациялык кеңешинин отурумунда өтөт.

Дареги: 720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү-58.

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду <https://vc1.vak.kg/b/102-mse-zzg-o48>

Диссертациялык иш менен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин (Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү, 58) жана Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин (Бишкек ш. А.Малдыбаев көч, 346) китепканаларынан жана ошондой эле nak.kr.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 27- декабрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин кандидаты, доцент

Кадыралиев А.Т.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Ар бир мамлекеттин экономикалык ишмердүүлүгүнүн негизги сегменттеринин бири банк иши болуп саналат, ал азыркы коомдо акча-экономикалык мамилелерди ишке ашыруу чөйрөсүндөгү акча -насыялык институттун коомдук ишинин өзгөчө түрү болуп эсептелет. Банк ишиндеги тобокелдик жана натыйжада белгисиздик шарттарында натыйжанын бүдөмүк болушу терс кесепеттердин алдын алуу, азайтуу, маневрлөө, таасир этүү, башкача айтканда, тобокелдиктерди башкаруунун зарылдыгын шарттайт. Мындан тышкары, Кыргызстандын банк тутумунун дүйнөлүк финансылык, экономикалык жана саясий чөйрөгө катышуусу, финансы рынокторуна жана финансы секторунун институттарынын ишмердүүлүгүнө олуттуу таасирин тийгизген тышкы чөйрөнүн жогорку туруксуздугу, ата мекендик экономиканын алсыздыгы, жаңы тобокелдиктердин жана коркунучтардын пайда болушу, анын ичинде улуттук экономиканы санариптештирүү процессинин өнүгүшүнүн натыйжасында банк жетекчилигинен банк уюмдарына өз ишин мүмкүн болушунча натыйжалуу жүргүзүүгө мүмкүндүк берүүчү башкаруу чечимдерин кабыл алууну талап кылат.

Мындан тышкары, Кыргызстандын банк тутумунун дүйнөлүк финансылык, экономикалык жана саясий чөйрөгө катышуусу, финансы рынокторуна жана финансы секторунун институттарынын ишмердүүлүгүнө олуттуу таасирин тийгизген тышкы чөйрөнүн жогорку туруксуздугу, ата мекендик экономиканын алсыздыгы, анын ичинде улуттук экономиканы санариптештирүү процессинин өнүгүшүнүн натыйжасында жаңы тобокелдиктердин жана коркунучтардын пайда болушу банк уюмдарынан өз ишин мүмкүн болушунча натыйжалуу жүргүзүүгө мүмкүндүк берүүчү башкаруу чечимдерин кабыл алууну талап кылат. Мындай шарттарда банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын ролу бир кыйла жогорулайт. Банк ишинде терс окуялардын жана алардын кесепеттерин өз убагында алдын алууга жана жоюуга гана эмес, ошондой эле тобокелдик кырдаалдардан максималдуу пайда алууга жардам берүүчү тобокелдиктерди башкаруу системасын калыптандыруу, тобокелдиктерди башкаруунун эффективдүү жана натыйжалуу процессин уюштуруу - заманбап коммерциялык банктардын негизги милдети болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн үстүндө иштөөдө автор чет өлкөлүк жана ата мекендик окумуштуулардын илимий эмгектерин кеңири колдонгон. Банктык тобокелдиктерди башкаруу көйгөйлөрү боюнча практикалык иштелмелердин ичинен Д. Ч. Бектенованын (1999-ж.), А. А. Саякбаеванын (2018-ж.), Р. Б. Макенбаеванын (2011-ж.), А. И. Абдиевдин (2008-ж.), С. А. Турсунованын (1996-ж.), С. Ж. Чолбаеванын (2018), О. К. Курманбековдун (2018) эмгектерин бөлүп көрсөтүүгө болот. Ошондой эле Дж. Кейнс (1948), А. Маршалл (1890), Дж. Милл (1862), Ф. Найт (2003), Е. В. Строганова (2000), К. Ю. Баландин (2014), А. В. Зверева (2008), А. П. Пылева (2005), О. И. Лаврушина (2009) жана башка окумуштуулардын эмгектери абдан баалуу.

Тобокелдик теориясынын концептуалдык жоболору А. П. Алгин (1989), И. Т. Балабанов (2000), В. Бек (2000), В. Е. Бенинг (2007), В. Н. Вяткин (2002), П. И. Ильин (2001), Н. В. Капустина (2007), Р. М. Качалов (2013), Дж. М. Кейнс (1930), Г. Б. Клейнер (2003), В. Ю. Королев (2007), А. Маршалл (1892), Дж. Милл (1865), Ф. Найт (2002), А. Пигу (1950), В. Л. Тамбовцев (2001), Д. Н. Тепман (2002) жана башка окумуштуулардын эмгектеринде аныкталган. Муну менен бирге «тобокелдик» түшүнүгүн чечмелөө дагы эле талаш-тартыш жаратып келе жаткандыгын белгилей кетүү маанилүү.

Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын кредиттик уюмдарындагы тобокелдиктерди башкаруу системаларын талдоо алар зарыл болгон заманбап талаптарга жана тенденцияларга толук жооп бербейт жана өркүндөтүүгө муктаж деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, бул жалпы улуттук экономиканы, анын ичинде банк ишин дагы санариптештирүү, ошондой эле COVID-19 пандемиясынан улам келип чыккан дүйнөлүк финансылык-экономикалык кризистин кесепеттерин жоюу шарттарында өзгөчө маанилүү.

Буга байланыштуу Кыргызстандын банк ишиндеги тобокелдиктерди башкаруу көйгөйлөрүн, анын ичинде финансы рынокторундагы жаңы реалдуулуктан улам келип чыккан көйгөйлөрдү изилдөө рыноктук тобокелдиктердин жана тобокелдиктерди жаратуучу факторлордун мүнөзү, классификациясы жөнүндө теориялык түшүнүктөрдү өнүктүрүү, ошондой эле өлкөнүн банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасын өркүндөтүү боюнча концептуалдык негиздери менен экономикалык жана укуктук сунуштардын комплексин иштеп чыгуу зарылдыгын аныктайт.

Диссертациянын темасынын билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан өткөрүлгөн артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илим-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы төмөнкүдөй программаларды: 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясын; Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Чыныгы максаттар, жаңы перспективалар» программасын; «Санариптик экономика» мамлекеттик программасын; «Санариптик Кыргызстан 2019-2023» санариптик трансформация концепциясын ишке ашыруу боюнча «Жол картасын»; 2016-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу программасын; 2019-2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын киберкоопсуздук стратегияларын ишке ашыруу менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Бул изилдөөнүн максаты системалуу теориялык, методологиялык жана практикалык талдоолордун негизинде Кыргыз Республикасынын банк ишинде санариптик технологияларды киргизүү жана уланып жаткан дүйнөлүк каржылык-экономикалык кризис шарттарында тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын түзүү боюнча сунуштарды берүү жана практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу болуп саналат.

Бул максатка жетүү төмөнкү милдеттерди чечүүнү талап кылат:

1. банк ишиндеги тобокелдик түшүнүгүн, мүнөзүн жана түрлөрүн аныктоо;
2. банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу боюнча эл аралык тажрыйбаны изилдөө;
3. өнүктүрүүнүн заманбап этабында Кыргыз Республикасынын банк секторуна талдоо жүргүзүү;
4. Кыргыз Республикасынын негизги банктары тарабынан тобокелдиктерге баа берүү жана чектөө практикасына талдоо жүргүзүү;
5. Кыргыз Республикасындагы банк ишинде тобокелдиктердин өнүгүү тенденцияларын аныктоо;
6. Кыргызстандын банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын натыйжалуулугун камсыз кылуу боюнча сунуштарды берүү жана практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

- банк секторундагы теориялык-методологиялык ыкманы жана категорияларды түзүмдөштүрүүнү талдоонун негизинде «тобокелдик», «банк ишиндеги тобокелдик», «башкаруу», «банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы» деген автордук түшүнүктөр аныкталган;
- банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун эл аралык тажрыйбасы иликтенген;
- Кыргыз Республикасынын банк секторуна талдоо жүргүзүлдү, ата мекендик коммерциялык банктардын өнүгүү динамикасынын оң тенденциялары, биринчи кезекте дүйнөлүк COVID-19 пандемиясынын таасири менен шартталган ички жана тышкы системалык финансылык-экономикалык көйгөйлөр жана тобокелдиктер аныкталды;
- кредиттик уюмдардагы операциялык процесстерди санариптештирүү жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризис шарттарында банк ишинде Тобокелдиктерди башкаруу концепциясы иштелип чыкты;
- тобокелдикке негизделген банктык көзөмөлдү ишке ашыруу процессинде банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун баалоонун коммерциялык банктын финансылык абалын баалоо үчүн көрсөткүчтөрдүн беш тобун, банктык киберкоопсуздук боюнча көрсөткүчтөрдүн тобун жана тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун баалоо үчүн көрсөткүчтөрдүн тобун эске алуучу интегралдык индикатордук моделин колдонуу сунушталды;
- Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын банк секторунун ишкердик жигердүүлүгүнө дем берүүчү жана ишке ашырылып жаткан финансылык-экономикалык кризистин шарттарында улуттук экономиканын өнүгүү темпин жогорулатууга көмөктөшүүчү көзөмөлдөө функцияларын андан ары өнүктүрүү боюнча практикалык сунуштар берилди.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси диссертациялык изилдөө банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын уюштуруу жана иштеши үчүн методикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат. Изилдөөнүн натыйжалары улуттук экономиканын абалына, банктардын ички ресурстарына жараша санариптик технологияларды киргизүүнү эске алуу

менен каатчылык жагдайында тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын түзүүнүн концепциясын жана методологиясын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Автор тарабынан сунушталган корутундуларды жана сунуштамаларды ЖОЖдордо тиешелүү дисциплиналарды окутуу практикасында колдонууга болот.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Банктык тобокелдиктерди талдоого негизделген теориялык жана методологиялык жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар банктар тарабынан концепцияларды жана өнүгүү стратегияларын иштеп чыгууда, ошондой эле банктарда тобокелдиктерди башкаруу боюнча башкаруу чечимдерин болжолдоодо жана кабыл алууда колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

Диссертациялык иште автор тарабынан алынган төмөнкү эң маанилүү илимий натыйжалар коргоого чыгарылган:

– «тобокелдик», «банк ишинде тобокелдик», «башкаруу», «банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы» деген түшүнүктөрдү аныктоо боюнча ыкмаларды теориялык талдоо жалпыланды, бул түшүнүктөрдүн автордук аныктамасы берилди. Ар кандай булактарды талдоонун негизинде тобокелдиктердин классификациялык өзгөчөлүктөрү жана түрлөрү жалпыланып берилди;

– «Санариптик инновацияларды киргизүү жана болуп жаткан финансылык-экономикалык кризистин шартында банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу концепциясынын модели» сунушталды, ал пайда менен ликвиддүүлүктүн катышына, тобокелдиктин максималдуу деңгээли менен ачык кооптуу позицияларда капиталдын ордун жабуунун белгилүү деңгээлине, ошондой эле кибер коопсуздукту камсыз кылуунун тиешелүү деңгээлинде негизделген;

– тобокелдикке негизделген банктык көзөмөлдү ишке ашыруу процессинде индикаторлордун жети тобун эске алуу менен банк ишинде тобокелдиктерди тескөөнүн натыйжалуулугун баалоо үчүн интегралдык индикаторду пайдалануу сунушталууда, алардын маанисине жараша Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы кээ бир көзөмөл иш-чараларын жүргүзүү чечимин кабыл алышы ыктымал.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Автор Кыргыз Республикасынын банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын түзүүнүн теориялык жана практикалык аспектилерин жалпылайт, Кыргыз Республикасынын банк секторуна талдоо жүргүзгөн жана банктын ишмердигине таасир этүүчү тобокелдикти түзүүчү факторлорго талдоо жүргүзгөн. Кыргызстандын банк уюмдары Кыргыз Республикасындагы банк ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча сунуштарды беришти.

Изилдөөнүн жыйынтыгын сыноодон өткөрүү. Жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөрдүн негизги жыйынтыктары эл аралык жана республикалык деңгээлдеги илимий-практикалык конференцияларда, ошондой эле бир катар илимий басылмаларда жарыяланган.

Диссертациянын натыйжаларын басылмаларда чагылдыруунун

толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору 7 илимий макалада басылып чыккан, алар Россиянын илимий цитаталар индекси маалымат базасы тарабынан индекстелген басылмаларда, анын ичинде Москва (РФ), Бишкек (КР) шаарларында басылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, анын ичинде 10 параграфтан, корутундулардан, сунуштамалардан, тыянактан, пайдаланылган адабияттардын жана колдонмолордун тизмесинен турат, 11 сүрөт жана 22 таблицаны камтыйт. Иштин жалпы көлөмү 183 бетти түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү бөлүмүндө диссертациялык изилдөө темасынын актуалдуулугу негизделет жана анын изилденүү даражасы аныкталат, ошондой эле изилдөөнүн максаттары жана милдеттери, илимий жаңылыгы, иштин практикалык жана экономикалык мааниси, коргоого сунушталган негизги жоболору, диссертанттын жеке салымы, изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо даражасы, иштин түзүмү жана көлөмү баяндалат.

«Банк ишинде тобокелдикти башкаруунун теориялык негиздери» деп аталган биринчи бапта банк ишинин теориялык жана методологиялык аспектилерин, бул чөйрөдөгү тобокелдиктерди башкаруу каралат, бул процесстин принциптери түшүндүрүлөт, тобокелдик, банк ишиндеги тобокелдик түшүнүктөрү, банк ишинде тобокелдикти башкаруу системалары аныкталат, банктык тобокелдиктердин классификациялык өзгөчөлүктөрү жана түрлөрү жалпыланат, Кыргызстанда банк ишиндеги тобокелдиктерди ченемдик-укуктук жөнгө салуу иликтенет, банктык тобокелдиктерди башкаруу боюнча эл аралык тажрыйба изилденет.

Ата мекендик жана чет өлкөлүк илимий жана адистештирилген адабияттарда жана башка булактарда банк ишиндеги тобокелдиктерди сыпаттоодо кеңири концептуалдык аппарат колдонулат. “Тобокелдик” жана “башкаруу” түшүнүктөрүнүн 50гө жакын аныктамаларына талдоо жүргүзүү банк ишиндеги тобокелдиктин автордук аныктамасын жана банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу тутумун көрсөтүүгө мүмкүндүк берди, ал «банктын тиешелүү уюштуруу түзүмү тарабынан тобокелдикти аныктоо, өлчөө, болжолдоо, контролдоо, мониторинг жүргүзүү жана зарыл инструменттерди колдонуу аркылуу банк ишинин оң финансылык натыйжасына жетишүүнү же терс натыйжасын тегиздөөнү камсыз кылууда кредиттик уюмдун иш-аракеттеринде белгисиздик болгон учурда тобокелдиктердин минималдуу деңгээлине жетүүгө жана тобокелдикти аныктоо процессин ишке ашырууга таасир этүүнүн өз ара байланышкан элементтеринин жыйындысы” болуп саналат.

Изилденип жаткан аспекти боюнча теориялык жана илимий-практикалык булактарды талдоо банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун бир катар фундаменталдык принциптерин, анын ичинде: стратегиялык багыттоо

принцибин; системалык-процесстик мамиле принцибин; үзгүлтүксүздүк принцибин; экономикалык эффективдүүлүк принцибин ж.б. бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди.

Кыргыз Республикасында банктык тобокелдиктерди укуктук жөнгө салуу тобокелдиктерди башкаруу системасын калыптандырууга жана натыйжалуу иштешине багытталган, антсе да санариптештирүү процессинин активдешүүсүнүн жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризистин шартында бул иш дайыма өркүндөтүүнү талап кылат. Банк ишин эл аралык жөнгө салуу системасын теске салуучу негизги документтер Эл аралык эсептешүүлөр банкынын Банктык көзөмөл боюнча Базель комитети тарабынан иштелип чыккан жана «Базель макулдашуулары» («Базель I», «Базель II», «Базель II.5» жана «Базель III») деп аталган “Банк стандарттары” болуп саналат.

“Базель III” стандарттарынын түзүмү капиталдын түзүмүнө талаптарды өзгөртүүнү жана катаалдаштырууну камтыйт:

- I даражадагы негизги капиталдын наркы (Common Equity Tier I) 4,5% кем эмес болууга тийиш;
- I-даражадагы түп капиталы (Tier I) – 6% кем эмес;
- I жана II даражаларды жыйынтыктоо жолу менен алынган суммардык капитал (жалпы капитал) тобокелдик менен өлчөнгөн активдердин кеминде 8%ын түзүүгө тийиш;
- тобокелдикке жараша өлчөнгөн активдердин кеминде 2,5% ын түзгөн консервациялоо буфери түзүлүүгө тийиш;
- банктын туруктуулугунун көрсөткүчтөрүнүн бири катары жана стресс-сценарийлерди иштеп чыгууда пайдаланылуучу леверидж коэффициентин киргизүү, ал биринчи кезектеги капиталдын тобокелдик менен өлчөнгөн активдерге катышы катары эсептелинет жана банкты стресс-тестирлөөдө колдонулат.

Ликвиддүүлүк тобокелдигин жөнгө салуу үчүн эки жаңы стандарт киргизилүүдө:

- жогорку сапаттагы ликвиддүү активдердин деңгээлин чагылдырган кыска мөөнөттүү ликвиддүүлүк стандарты (Liquidity Coverage Ratio – LCR);
- бир жылдын ичинде узак мөөнөттүү активдер менен туруктуу милдеттенмелердин минималдуу көлөмүн жабууну чагылдырган узак мөөнөттүү ликвиддүүлүк стандарты (Net Stable Funding Ratio – NSFR). Ошол эле учурда, дүйнөлүк банк системасы бүгүнкү күндө дагы көбүрөөк көзөмөл катаалдыгын киргизүү багытында өнүгүп жатат. Акыркы кризистик көрүнүштөр жаңы модификацияланган Базель IV стандарттарын түзүү боюнча позициянын калыптанышына алып келди, бул капиталга катуу талаптардын коюлушун жана финансылык маалыматты көбүрөөк ачыктоону билдирет.

Европанын ири банктык топторунун тобокелдиктерди башкаруу тутумдарына талдоо көрсөткөндөй, менеджмент негизинен валюталык, пайыздык, акциялык, товардык жана кредиттик айырмачылык тобокелдиктерин камтыган рыноктук тобокелдиктерге олуттуу көңүл бурат.

Кредиттик уюмдардын ишин баалоочу заманбап системаларды иштеп чыгуу мүмкүн болуучу көйгөйлөрдү эрте аныктоого жана орун алган тобокелдиктерге адекваттуу баа берүүгө кызыкдар болгон потенциалдуу кардарлар жана банктардын өздөрү үчүн гана эмес, ошондой эле көзөмөлдөө органдары үчүн да маанилүү экенин белгилей кетүү керек. Алардын иш-аракети өздөрүнүн ыкмаларын кайра түзүү менен чектелбестен, коммерциялык банктарды тобокелдиктердин ар кандай түрлөрүн талдоо жана тегиздөө үчүн өз алдынча системаларды иштеп чыгууга шыктандырууга багытталууга тийиш. Бул жагынан чет элдик тажрыйба абдан пайдалуу болушу мүмкүн [Банк иши [Текст]: окуу куралы / О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонова, Н.И. Валенцева [ж.б.]; РФнын илимге эмгек сиңирген ишмери, э.и.д., проф. О.И. Лаврушиндин ред.астында. - 8-бас., – М.: КНОРУС, 2009. – 768 б.].

«Кыргыз Республикасында банк ишиндеги тобокелдиктердин заманбап көрүнүшү жана банктык тобокелдиктерди башкаруунун өзгөчөлүктөрү» деп аталган экинчи бапта Кыргызстандын банк секторунун өнүгүүсүнүн азыркы этабына талдоо жүргүзүлөт, кредиттик уюмдардын ишине таасир этүүчү тобокелдик факторлору талданат, ошондой эле Кыргызстандын негизги банктары тарабынан тобокелдиктерге баа берүү жана чектөө практикасы иликтенет.

Диссертациянын изилдөө объектиси болуп банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын социалдык-экономикалык жана укуктук мамилелеринин жыйындысы, анын калыптанышынын жана ишке ашырылышынын теориялык, методологиялык, уюштуруучулук, укуктук жана практикалык аспектилері саналат.

Изилдөөнүн ыкмалары жана материалдары: Изилдөө жалпы илимий методдорду – системалуулук, логикалык талдоо жана синтезди колдонуу менен жүргүзүлдү, бул изилденүүчү объектинин өнүгүүсүнүн негизги көйгөйлөрүн жана тенденцияларын аныктоого мүмкүндүк берди. Формалдуу догматикалык, салыштырма-укуктук, социологиялык, тарыхый, аналогия методу, бириктирүү методу сыяктуу таанып-билүүнүн атайын илимий методдору изилдөөнүн айрым элементтерин тактоого, аларды бири-бири менен салыштырууга жана бул негизде зарыл тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берди. Изилдөөнүн материалдары ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын банктардагы тобокелдиктерди талдоо жана башкаруу жаатындагы илимий эмгектери болду.

2.1-сүрөт. Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча түзүлгөн [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.nbkr.kg>. - Баш.экрандан.

Туруктуу финансылык-экономикалык кырдаалда БИТБСтин субъектилери Банктын директорлор кеңеши, Банктын башкармалыгы, Тобокелдиктер боюнча комитет, банктын Тобокелдиктерди башкаруу кызматы, Комплаенс- көзөмөлдөө кызматы, ички аудит кызматы, банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу менен алектенген банктын башка кызматкерлери, ошондой эле көзөмөл органы катары өлкөнүн Улуттук банкы болуп саналат. Жергиликтүү же глобалдык финансылык каатчылык шарттарында банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын субъектилеринин курамы улуттук жөнгө салуучу органдын кураторлору, каатчылык жагдайларын жоюу боюнча менеджерлер, банктык салымдардын (депозиттердин) ордун толтуруу кепилденген системасында иштеген адистер менен толукталышы мүмкүн.

Таблица 2.1. – Кыргыз Республикасынын банк сектору үчүн типтүү тобокелдиктердин тобокелдикти жаратуучу факторлор

Кыргыз Республикасында банк ишинде кездешүүчү типтүү тобокелдиктер	Тобокелдик факторлору
Насыялык тобокелдик	<ol style="list-style-type: none"> 1. Карыз алуучулардын - коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдардын, үй чарбаларынын финансылык абалынын ар кандай себептерден улам начарлашы 2. Карыз алуучулар жөнүндө маалыматты таратуунун натыйжалуу системасынын жоктугу 3. Байланышкан кредиттөө практикалары 4. Керектөөчүлүк кредиттөөнүн жогорку өсүү темптери 5. Ипотекалык кредиттөө аркылуу банк ишин кеңейтүү 6. Насыялык тобокелдикти баалоо жана мониторинг жүргүзүү методологиясынын жоктугу 7. Кредиттин күрөөсүн баалоодогу каталар (өтүмсүздүк, жетишсиз нарк) 8. Уланып жаткан COVID-19 пандемиясы
Операциялык тобокелдик	<ol style="list-style-type: none"> 1. Банктын бизнес-процесстерине таасирин тийгизген банктын компетенттүү персоналынын жоктугу же жетишсиздиги 2. IT системаларынын жана жабдууларынын иштешинин бузулушу 3. Банктын уюштуруу структурасындагы жана башкаруу органдарынын системасындагы кемчиликтер 4. Насыялык мекеменин ишинин максаттарына жетүүсүнө жана функцияларын аткарууга тоскоолдук кылган тышкы факторлордун таасири 5. Банктык киберкоопсуздук системасынын төмөн деңгээли

Булак: Улуттук банктын булактарынын анализинин негизинде автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс].

- Кируу режими: <https://www.nbkr.kg> . - Баш.экрандан.

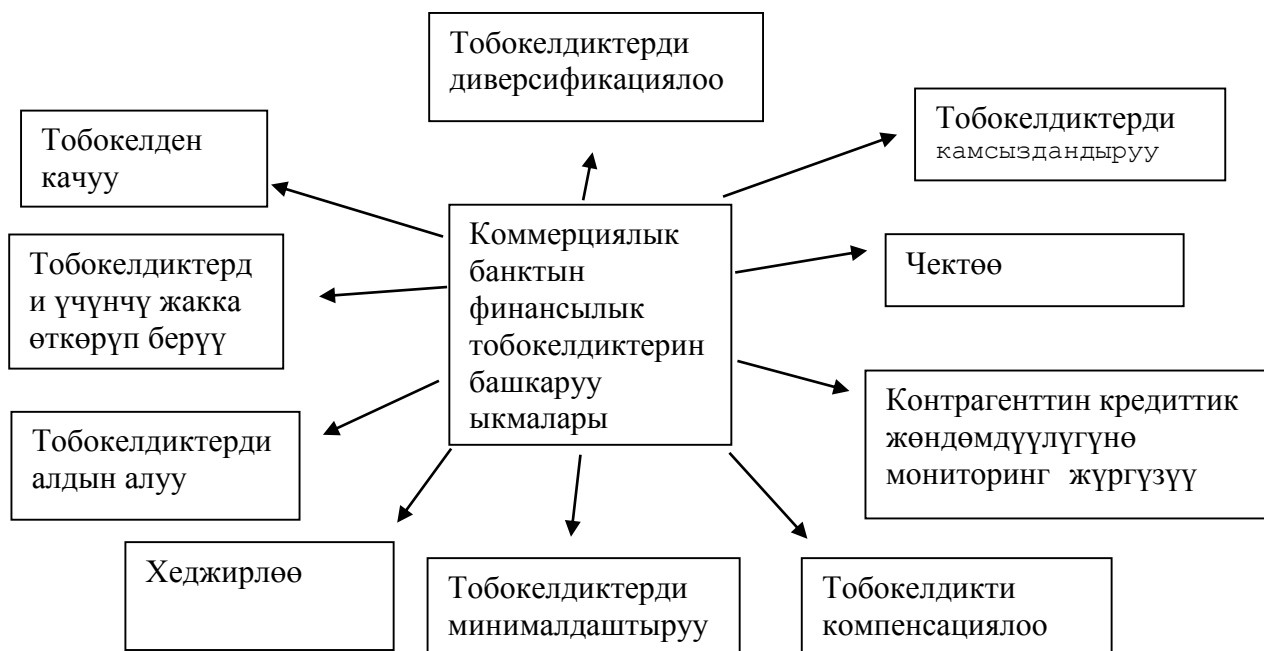
Рейтингди ыйгаруу процессинин өзү, башкача айтканда, карыз алуучунун ишенимдүүлүгүн баалоо өтө татаал, көп сандагы отчеттук жана башка маалыматтык материалдарды изилдөөнү талап кылат. Өлкөнүн узак мөөнөттүү насыялык жөндөмдүүлүгүн баалоо рейтингдери бир катар макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн, анын ичинде ИДПнын өсүү темптеринин, алтын-валюта резервинин көлөмүнүн, тышкы карыздын динамикасынын ж.б. негизинде аныкталат (2.1- сүрөт). Инвесторлор, көпчүлүк учурларда, каражаттарды рейтингге басым жасоо менен жайгаштырышат: ал канчалык жогору болсо, бул өлкөдө инвестицияларга ошончолук чоң чек коюлушу мүмкүн. Эгемендик (өлкө) тобокелдигинин деңгээлин аныктоонун жана талдоонун натыйжалары ранжировкаланган жана рейтингдик таблицалар түрүндө берилген. Кыргыз Республикасынын суверендүү насыялык рейтингинин учурдагы абалы 2.1-таблицада келтирилген.

2.2-таблица. Коммерциялык банкты өнүктүрүү стратегиялары

Стратегиялар	Капиталдын көлөмү	Капиталдын кирешелүүлүгү	Тобокелдиктин максималдуу даражасы менен ачык позицияларды жабуу деңгээли
Төмөнкү тобокелдик (кризиске каршы)	Максималдуу	Минималдуу	өлчөмүнөн ашык жабылат
Орточо тобокелдик (туруктуу)	Орточо	Орточо	толук жабылат, бирок кошумча резервдер түзүлбөйт
Жогорку тобокелдик (агрессивдүү)	Минималдуу	Максималдуу	Позициялардын айрым бир бөлүгү резервдер менен да, капитал менен да жабылбайт

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]: <https://www.nbkr.kg-Банк секторун өнүктүрүү стратегиясы Кирүү режими: https://www.nbkr.kg/contout.jsp?item=1436&lang=RUS&material=29673> . - Баш.экрандан.

Финансылык туруксуздуктун шарттарында төмөнкү тобокелдик стратегиясы оптималдуу болуп саналат - ал тышкы чөйрөнүн жогорку тобокелдиктеринде банктын туруктуулугун сактоого мүмкүндүк берет, 2.2-таблицадагы маалыматтар. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы дагы бул факторго көңүл буруп, COVID-19 пандемиясына жана Кыргыз Республикасынын финансы системасына жана экономикасына таасирин тийгизген экономикалык кризистерге байланыштуу пайда болгон кырдаалдарда шайкеш капиталдык резервдин болушу зарыл экендигин, эгерде тиешелүү чара көрүлбөсө анын кесепеттери келечекте өнөкөт мүнөзгө ээ болушу мүмкүн экендигин аныктайт.

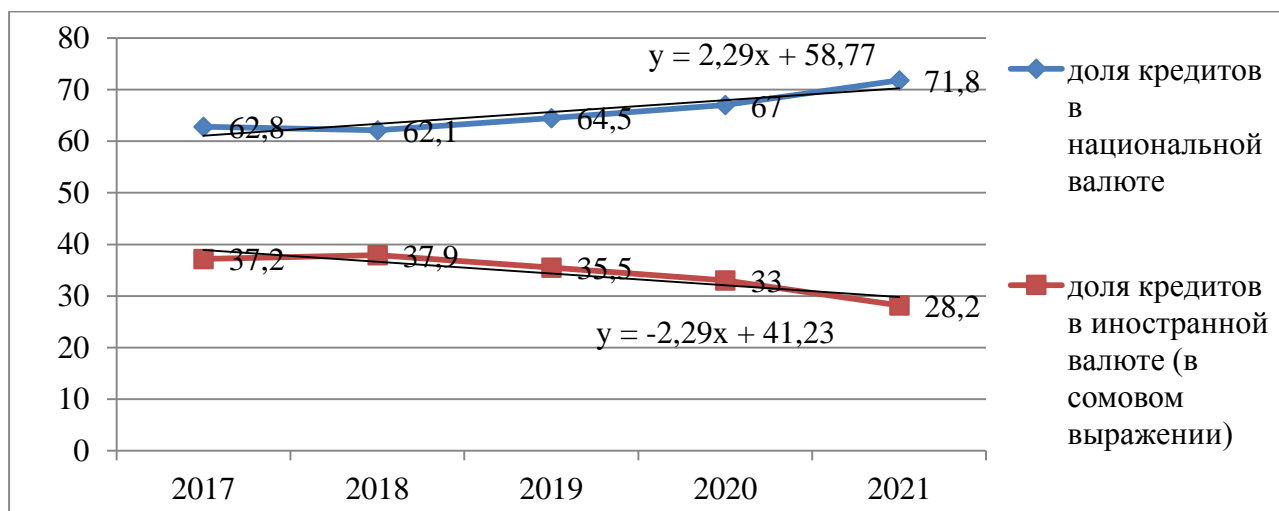

2.2. -сүрөт. Коммерциялык банктын финансылык тобокелдиктерин башкаруу ыкмалары

Улуттук банктын булактарынын анализинин негизинде автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.nbkr.kg> . - Баш.экрандан.

Коммерциялык банктарга Базель II компонентинин маанилүү элементи болуп саналган капиталдын шайкештигин баалоонун ички жол-жоболорун (КШБЖИ) ишке ашыруу боюнча талаптарды белгилөө тобокелдиктерди башкаруунун сапатын жана коммерциялык банктардын туруктуулугун андан ары жакшыртууга мүмкүндүк берет (2.2 - сүрөт)..

Капиталдын шайкештигин баалоо боюнча ички жол-жоболорду ишке ашыруу процесси банктар тарабынан жөнгө салуучуга мезгил-мезгили менен берилүүчү отчетто чагылдырылышы керек. КШБЖИ отчеттуулугу банктар олуттуу тобокелдиктерди аныктоо, өлчөө, стресс-тестирлөө жана тобокелдиктерди жабуу үчүн капиталды бөлүштүрүү боюнча иштерди өз алдынча жүргүзө турган мамилени билдирет.

2.3-сүрөт - 2017-2021-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын ROA жана ROE динамикасы (пайыз менен)

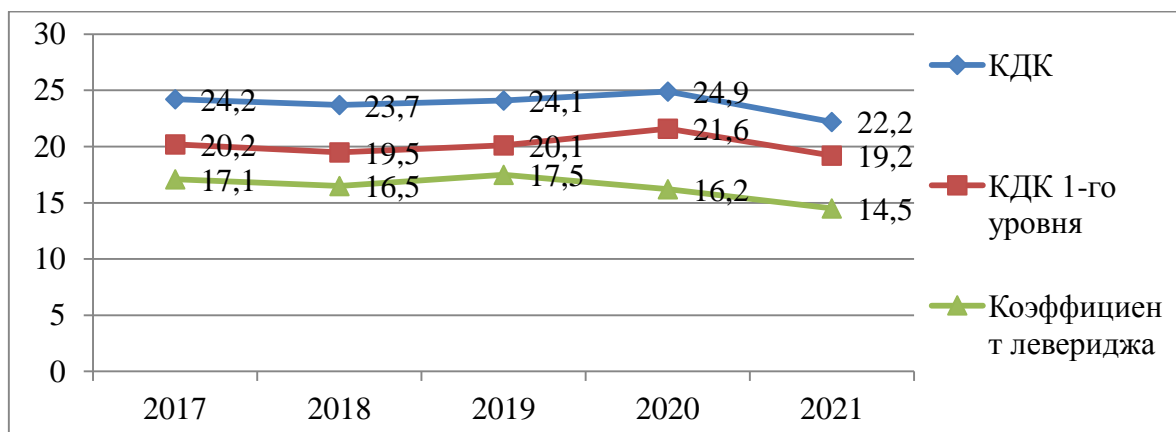
Булак: Улуттук банктын маалыматтары боюнча түзүлдү [Электрондук ресурс]: [https://www.nbkr.kg-Банк секторунун өнүгүү тенденциясы Кирүү режими: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=RUS.](https://www.nbkr.kg-Банк%20секторунун%20өнүгүү%20тенденциясы%20Кирүү%20режими%3A%20https%3A%2F%2Fwww.nbkr.kg%2Findex1.jsp%3Fitem%3D80%26lang%3DRUS.) - Баш.экрандан.

Эскертүү: ROA жана ROE жылдык мааниде көрсөтүлдү

2021-жылы ROA (Активдердин кирешелүүлүгү) - атамекендик банктардын таза кирешесинин алардын жалпы активдерине карата пайыздык катышын көрсөтүүчү активдердин кирешелүүлүгүнүн коэффициенти (баланстын маалыматтары) 1,2% деңгээлинде жана ROE (капиталдын кирешелүүлүгү) - банктардын таза пайдасынын өздүк капиталдын орточо жылдык маанисине карата катышы 7,8%ды түзгөн (2.3- сүрөт).

Үстүбүздөгү 2021-жылы ROA 2017-жылдагыдай эле маанини көрсөттү, бирок мурунку 2020-жылга салыштырмалуу 0,3 %га көбөйдү. ROE 2017-жылдын маалыматтарына салыштырмалуу 0,2 %га, ал эми 2020-жылга салыштырмалуу 2,3 %га көбөйгөн. Мурда айтылгандай, 2019-2020-жылдардагы динамиканын негизги себебин COVID-19 пандемиясы деп айтууга болот, анын жүрүшүндө ички да, эл аралык да экономикалык жигердүүлүк олуттуу басаңдап, каржы рыногунун ж.б. туруксуздугу күчөгөн. 2021-жылы акырындык менен турукташтыруу байкалат.

Ошол эле учурда, Улуттук банктын маалыматы боюнча, Кыргызстандын коммерциялык банктарынын капиталынын жетиштүүлүгүнүн (шайкештигинин) коэффициенти 2021-жылы 22,2% деңгээлинде белгиленген, бул анын 12,0% талап кылынган минималдуу маанисинен 85,0% ашат. «Капиталдын шайкештиги» термини банктын ишенимдүүлүгүнө, анын тобокелдикке дуушар болуу даражасына жалпы баа берүүнү чагылдырарын белгилей кетүү керек. Капиталды жоготуулардан жана кудуретсиздиктен коргоо каражаты катары чечмелөө капиталдын көлөмү менен банктын тобокелдикке дуушар болушунун ортосунда түз байланышты жаратат, б.а. капиталдын көлөмү тобокелдиктин жогорку даражасы менен байланышкан банк операцияларынын көбөйүп жаткан көлөмүнө шайкеш болууга тийиш.

2.4-сүрөт. 2017-2021-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын банк секторунун капиталынын шайкештиги коэффициентинин, левиридж коэффициентинин (пайыз менен) динамикасы

КРУБ маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]. - <https://www.nbkr.kg> Банк ишин жана каржылоону ислам принциптерине ылайык жүзөгө ашыруучу банктардын капиталынын шайкештик ченемдерин аныктоо боюнча нускама. Кирүү режими: <https://www.nbkr.kg/contout.jsp?item=103&lang=RUS&material=106111> .- Баш.экрандан.

Капиталдын шайкештигинин коэффициенти 2021-жылы 2017-жылдын ушул эле көрсөткүчүнө салыштырмалуу 2,0 %га, ал эми 2020-жылдын көрсөткүчүнө салыштырмалуу 2,7 %га төмөндөгөн. 1-деңгээлдеги капиталдын шайкештигинин коэффициенти (6,0% кем эмес) 2021-жылы 19,2%ды түздү, бул 2017-жылга салыштырмалуу 1,0 %га аз, ал эми 2020-жылга салыштырмалуу төмөндөө 2,4 % түздү. Ошондой эле левиридждин коэффициенти учурдагы мезгилде 2017-жылга салыштырмалуу 2,6 %га, 2020-жылга салыштырмалуу 1,7 %га төмөндөгөн (2.4 - сүрөт).

2021-жылы көрсөткүчтөрдүн бир аз төмөндөшүнө карабастан, каралып жаткан беш жылдын ичинде калыптанган бүтүндөй банк секторунун капиталынын шайкештик деңгээлинин иш жүзүндөгү диапозону капиталдын шайкештигинин белгиленген ченемдик деңгээлин сактоо менен тобокелдүү жана киреше алып келүүчү активдердин көлөмүн кошумча эки эсеге көбөйтүүгө мүмкүндүк берет.

2.3-таблица. Коммерциялык банктардын айрым операциялары боюнча тобокелдиктерди чектөөгө карата Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын талаптары

Көрсөткүчтүн аталышы	Белгиленген маани
Күрөөсүз кредиттер боюнча тобокелдиктин максималдуу өлчөмү	ТСКнын 50,0% дан ашык эмес
Инсайдерлер жана бириккен жактар менен операциялар боюнча тобокелдиктин максималдуу өлчөмү	ТСКнын 60,0% дан ашык эмес
Ар бир банктык эмес мекемеге инвестициянын максималдуу суммасы	ТСКнын 60,0% дан ашык эмес
Банктык имараттарга инвестициялоонун максималдуу өлчөмү (негизги каражаттар)	Банктын төлөнгөн уставдык капиталынын 100,0%дан көп эмес
Башка мамлекеттердин өкмөттөрүнүн жана Борбордук банктарынын баалуу кагаздарына инвестициялардын жалпы суммасы	ТСКнын 100,0% дан ашык эмес
Мамлекеттик эмес карыздык баалуу кагаздарга банк салымдарынын жалпы суммасы	ТСКнын 50,0% дан ашык эмес

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]: https://www.nbkr.kg-Банк секторунун өнүгүү тенденциясы Кируу режими: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=RUS_-Баш.экрандан.

Улуттук банктын коммерциялык банктар үчүн кредиттик уюмдар иш жүзүндө ачык форматта ачыкка чыгарбаган айрым операциялардын тобокелдигинин өлчөмүнө карата чектөөлөрдү сактоо боюнча талаптары бар 2.3-таблицадагы таблицадагы маалыматтар.

2.4. таблица - 2017-2021-жылдарда Кыргызстандын иштеп жаткан коммерциялык банктарынын насыяларынын динамикасы. млн. сом

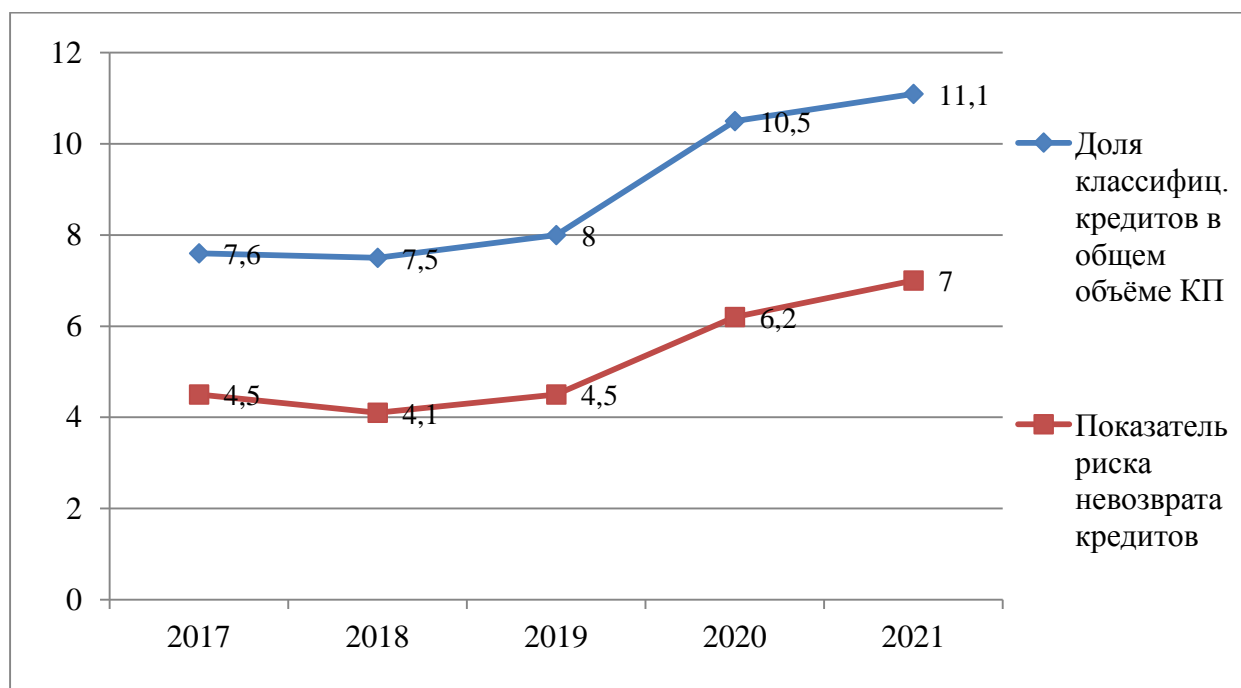
Көрсөткүчтүн аталышы	2017	2018	2019	2020	2021	2021 % 2017ге
Отчеттук мезгилдин акырына карата эконом субъектилерге насыялар, бардыгы	108749,2	127919,9	147374,1	162841,0	180794,9	166,2
алардын ичинен:						
коммерциялык эмес уюмдарга насыялар	23,4	45,0	101,2	133,9	511,4	21,8 эсе
коммерциялык уюмдарга насыялар	55057,5	64146,8	71051,8	80008,0	77698,3	141,1
жеке жактарга насыялар	51362,2	60615,6	72490,9	78409,0	96645,2	188,2
финансылык ижара насыялары	1199,9	1633,4	1950,0	2273,8	2608,5	2,2 эсе
овердрафт-насыялар	1106,2	1479,1	1780,2	2016,3	3331,5	3,0 эсе
Отчеттук мезгилдин акырына карата	108749,2	127919,9	147374,1	162841,0	180794,9	166,2

эконом субъектилерге насыялар, бардыгы						
алардын ичинен:						
учурдагы (узартылбаган)	103030,7	121867,1	138691,2	148306,7	166886,8	162,0
мөөнөтү өтүп кеткендер	5718,4	6052,8	8682,9	14534,3	13908,1	2,4 эсе
1 жылга чейин кыска мөөнөттүү	10435,2	12023,2	12775,8	13777,6	21057,0	2,0 эсе
1 жылдан 3 жылга чейин орто мөөнөттүү	43459,7	44264,0	54258,5	52009,6	62169,8	143,0
3 жылдан ашык узак мөөнөттүү	54854,3	71632,7	80339,8	97053,8	97568,1	177,9

КР Улутстаткомунун маалыматтары боюнча түзүлгөн

2.4-маалымат таблицасынын негизинде 2017-2021-жылдарда Кыргызстандын коммерциялык банктарынын насыялык куржунунун көлөмү 66,2% га же 72045,7 млн.сомго көбөйгөн деген тыянак чыгарууга болот. Чынжыр өсүү темпи (б.а. 2021-жылы 2020-жылга карата) 11,0% түздү, бул коронавирустук кризиске чейинкиден бир аз төмөн. Мында орточо алганда насыялык куржуну жыл сайын 14,3% га көбөйгөн.

2021-жылы улуттук валютада 129,8 млрд.сомго, ал эми чет өлкөлүк валютада-50,9 млрд. сомго насыялык каражаттар берилген.

2.5-сүрөт. 2017-2021-жж. үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыя куржунунун сапатынын көрсөткүчтөрүнүн динамикасы (пайыз менен)

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]: <https://www.nbkr.kg-Банк секторунун өнүгүү тенденциясы. - Кирүү режими: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=RUS> . - Баш.экрандан.

2017-2021-жылдарда республиканын комбанктарынын классификацияланган насыяларынын үлүшү насыя куржуну жалпы көлөмүндө 3,5 п.п. көбөйгөнүн, ал эми насыяларды кайтарбоо тобокелдигинин көрсөткүчү-2,5п.п. жогорулагандыгын көрсөтөт. Ошол эле учурда насыялык тобокелдиктердин эн жогорку концентрациясы «соода» секторуна тиешелүү (2.5-сүрөт).

“Кыргыз Республикасындагы банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасын өркүндөтүү” деп аталган үчүнчү бапта банктык тобокелдиктерди өнүктүрүүнүн аныкталган тенденцияларына жана азыркы этапта аларды башкаруу көйгөйлөрүнө таянуу менен алардын ишинин натыйжалуулугун камсыз кылуунун концептуалдык негиздери каралган. Ата мекендик кредиттик уюмдардагы тобокелдиктерди тескөө системасынын абалы аныкталып, банктык көзөмөлдү өркүндөтүүнүн негизги багыттары такталган.

Уланып жаткан финансылык-экономикалык кризистин жана экономиканы санариптештирүү процессин өнүктүрүү шартында банктык тобокелдиктердин өнүгүүсүнүн негизги тенденциялары төмөнкүлөр болуп саналат: 1) экономикалык кырдаалдын андан ары начарлашы менен шартталган кредиттик, рыноктук жана өтүмдүүлүк тобокелдиктери; 2) кредиттик уюмдардын экосистемага катышуусу жана кыймылсыз активдерге салымдары; 3) банктардын ишине инновациялык маалыматтык санариптик технологияларды киргизүү менен шартталган ар түрдүү кибер тобокелдиктер; 4) тобокелдиктерди башкаруунун сапатын жана ата мекендик кредиттик уюмдардын ишинин туруктуулугун жогорулатууда, банктардын коммерциялык пайда алуу тобокелдиктерин азайтууда Базель II жана Базель III топтомдорун киргизүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын иш-аракети.

Азыркы учурда банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын натыйжалуулугун камсыз кылуу өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Ушуга байланыштуу, диссертациялык иште “Санариптик инновацияларды киргизүү жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризистин шартында банк ишиндеги тобокелдиктерди башкаруу концепциясы” сунушталат, ал пайда менен ликвиддүүлүктүн катышына, максималдуу тобокелдик деңгээли болгон кооптуу ачык позицияларды капитал менен жабуунун белгилүү бир деңгээлине, ошондой эле киберкоопсуздуктун тиешелүү деңгээлин камсыз кылууга негизделген, 3.1-таблицадагы маалыматтар.

3.1-таблица. Санариптик инновацияларды киргизүү жана болуп жаткан финансылык-экономикалык кризистин шартында банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун заманбап концепциясы

Элементтер	Мүнөздөмөсү
Максаты	Банк ишине санариптик инновацияларды киргизүү жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризис шартында ички жана тышкы чөйрөдө бар болгон жана потенциалдуу тобокелдикти түзүүчү факторлордун терс таасирине натыйжалуу каршы туруу аркылуу коммерциялык банктын туруктуу өнүгүүсүнө жетишүү.

Милдети	Банк ишин санариптештирүү жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризистин шарттарында тобокелдиктерди башкаруунун ички уюштуруу-экономикалык багыттарын ишке ашыруу жана банктык тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугуна таасир этүүчү тышкы инструменттерди колдонуу аркылуу банкты башкарууну өркүндөтүү
Принциптери	интеграция принциби; стратегиялык багыт принциби; системалык-процесстик мамиленин принциби; комплекстүүлүк принциби; ырааттуулук принциби; илимий принцип; ыкчамдык принциби; үзгүлтүксүздүк принциби; экономикалык эффективдүүлүк принциби; белгисиздикти так билдирүү принциби; аракеттердин иреттүүлүгү принциби; олуттуулук принциби; ишмердүүлүктү өркүндөтүү принциби; жоопкерчилик жана ыйгарым укук принциби; кибер коопсуздук принциби
Объектиси	Коммерциялык банктын активдүү-пассивдүү операцияларын жүргүзүү процессинде жана анын экономикалык ишмердигинде санариптик инновацияларды киргизүүнүн жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризистин шарттарында пайда болгон жана мүмкүн болуучу тобокелдиктер
Субъектиси	Банктын Директорлор кеңешинин, Банк Башкармалыгынын, Тобокелдиктерди башкаруу боюнча комитетинин мүчөлөрү, тобокелдиктерди башкаруу кызматы, инновациялык санариптик технологияларды жана киберкоопсуздукту киргизүү жана колдонуу үчүн жооптуу бөлүмдөр, банктык тобокелдиктерди тескөөгө катышкан башка кызматкерлер, Улуттук банктын кураторлору, жеке адамдардын банктык аманаттарынын (депозиттеринин) кепилденген ордун толтуруу системасында иштеген кризиске каршы менеджерлер, адистер
Концепцияны ишке ашыруунун ички багыттары	1. Санариптик технологияларды киргизүүнү активдештирүү шартында банктын өнүгүү стратегиясы 2. “Беш коргонуу линиясы” моделин ишке ашыруу 3. Банк ишинде тобокелдиктерди камсыздандыруу 4. Шайкеш уюштуруу маданиятын калыптандыруу
Концепцияны ишке ашыруунун тышкы багыттары	1. Тобокелге негизделген банктык көзөмөл 2. Депозит боюнча пайыздык чендин деңгээлине жараша жеке жактын депозитинин ордун толтуруунун кепилденген суммасын дифференциялоо

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Экономиканы санариптештирүү шартында банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу Концепциясын ишке ашыруунун тышкы багыттарынын бири болуп тобокелдикке негизделген банктык көзөмөл саналат, анын жүрүшүндө банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун баалоонун интегралдык көрсөткүч үлгүсү түзүлөт. Ал коммерциялык банктын финансылык абалын баалоо көрсөткүчтөрүнүн жети тобун эске алуу менен сунушталган, алар колдонуудагы инструменттер менен бирге көзөмөл функциясын өркүндөтөт:

1) «Капиталдын жетиштүүлүгү» – K2.1; K2.2; K2.3; K2.4.; 2) «Өтүмдүүлүк» – K3.1; K3.2.; 3) «Актив сапаты» – кредиттик операциялар боюнча резервдер / кредиттик куржундун жалпы көлөмү; терс классификацияланган активдер / таза активдер; 4) «Кирешелүүлүк» – ROA; ROE.; 5) «Кредиттердин кыймылы» – кредиттердин көлөмүнүн өзгөрүшү/кредиттер; депозиттердин көлөмүнүн

өзгөрүшү/депозиттер; мөөнөтү өтүп кеткен кредиттердин көлөмүнүн өзгөрүшү / кредиттер боюнча мөөнөтү өтүп кеткен карыздар; 6) «Киберкоопсуздук» – кемчиликтери бар системалардын саны; кибер коркунучту аныктоо жана ага жооп берүү үчүн орточо убакыт; туура эмес багытталган SSL сертификаттары ж.б.; 7) «Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун сапаты».

Группадагы ар бир көрсөткүчкө 1ден 5ке чейинки упайлар ыйгарылат, ал эми интегралдык көрсөткүч геометриялык орточо формула боюнча аныкталат:

$$\bar{X}_{\text{өзүбр}} = \sqrt[n]{x_1 \times x_2 \times x_3 \times \dots \times x_n}, \text{ мында} \quad (3.1)$$

x – өзгөрмө касиет-сапат, белги; n – касиет-сапат, белгилердин саны.

Ушундай эле математикалык операция көрсөтүлгөн жети топко карата жүргүзүлөт.

Ошентип, банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун баалоонун интегралдык көрсөткүчү ($\bar{X}_{\text{өзүбр}}$) 1ден 5ке чейинки маанилердин диапозонуна ээ болот (анын мааниси канчалык чоң болсо, коммерциялык банктын финансылык туруктуулугунун учурдагы деңгээли, киберкоопсуздугу жана ошого жараша тобокелдиктерди башкаруу ошончолук жакшы болот).

Мындай интегралдык көрсөткүчтүн маанисине жараша Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тиешелүү көзөмөлдүк иш-чараларды жүргүзүшү мүмкүн.

Экономикалык өнүгүүнүн басаңдашына каршы туруу жана экономикалык өсүштү стимулдаштыруу үчүн Банктык көзөмөл боюнча Базель комитетинин стандарттарын ишке ашырууну төмөнкү иш-чаралар менен колдоо максатка ылайыктуу болуп саналат:

- Улуттук банктын кайра каржылоо системасын өнүктүрүү;
- коммерциялык банктар тарабынан узак мөөнөттүү ресурстарды түзүүнү стимулдаштыруу;
- экономиканын реалдуу секторуна кредиттерди артыкчылыктуу максаттарда кайра каржылоодо ата мекендик банктар үчүн жеңилдетилген пайыздык чендерди белгилөө;
- мамлекет тарабынан банк секторунун ресурстарын пайдалануу менен «Айыл чарбасын каржылоо» долбоорунан тышкары улуттук экономиканын реалдуу секторун колдоо боюнча башка Программаларды ишке ашыруу;
- ишенимдүү башкаруу келишимдеринин негизинде ишке ашырылып жаткан мамлекеттик программалардын алкагында банктар тарабынан чарба жүргүзүүчү субъектилерге кредит берүү тажрыйбасын киргизүү;
- банктар тарабынан ресурстарды узак мөөнөттүү тартууну стимулдаштыруу үчүн милдеттүү резервдерди түзүүдө чегерүүлөрдүн чендерин максаттуу дифференциациялоону ишке ашыруу;
- насыяларды берүүдө мүмкүн болуучу жоготуулардын жана ага теңештирилген узак мөөнөттүү инвестициялык кредиттер боюнча карыздардын ордун толтурууга резервдерди түзүү үчүн салыктык стимулдарды ишке ашыруу.

3.2-таблица. – 2021-жылга “FINCA Банк” ЖАКта башкаруунун натыйжалуулугун баалоо үчүн интегралдык көрсөткүчтү эсептөө

№ п/п	Банктык тобокелдиктерди башкаруу көрсөткүчтөрү	Берилген упайлар
“Капиталдын шайкештиги” боюнча топ		
1.	K2.1	4
2.	K2.2	4
3.	K2.3	4
4.	K2.4	4
“Өтүмдүүлүк” тобу		
1.	K3.1	5
2.	K3.2	5
“Активдердин сапаты” тобу		
1.	насыялык операциялар боюнча камдар/насыялык куржундун жалпы көлөмү	4
2.	терс классификацияланган активдер/таза активдер;	4
“Рентабелдүүлүк” тобу		
1.	ROA	5
2.	ROE	5
“Динамикасы” тобу		
1.	насыялардын/насыялардын көлөмүнүн өзгөрүшү;	5
2.	депозиттердин/депозиттердин көлөмүнүн өзгөрүшү;	5
3.	кредиттер боюнча мөөнөтү өткөн карыздын суммасынын өзгөрүшү/кредиттер боюнча мөөнөтү өтүп кеткен карыз	4
“Киберкоопсуздук” тобу		
1.	кемчиликтери бар системалардын саны	4
2.	киберкоркунучту аныктоо жана ага жооп берүү үчүн орточо убакыт	4
3.	корпоративдик тармак боюнча маалыматтардын көлөмү;	4
4.	конфигурацияланган SSL сертификаты	4
5.	банктын мурдагы кызматкерлеринин эсептик маалыматтарын өчүрүү убактысы;	4
6.	белгилүү бир убакытка байланыш портторун ачуу;	4
7.	натыйжалуу киберкоопсуздукка ээ өнөктөштөрдүн саны	4
“Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу сапаты” тобу		
1.	насыялык тобокелдиктерди башкаруу сапаты	5
2.	рыноктук тобокелдиктерди башкаруу сапатынын деңгээли;	5
3.	операциялык тобокелдиктерди башкаруу сапатынын деңгээли;	5
4.	өтүмдүүлүк тобокелдигин башкаруу сапатынын деңгээли;	5
5.	комплаенс тобокелдигин башкаруу сапатынын деңгээли;	4
6.	кибер тобокелдиктерди башкаруу сапатынын деңгээли.	4

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <https://www.nbkr.kg> . - Баш.экрандан.

3.2 - таблицадагы маалыматтардын негизинде, биз көрсөткүчтөрдүн ар бир тобу үчүн интегралдык коэффициенттерди эсептейбиз, упайлардын маанисин 3.1 формулага коёбуз.

1. «Капиталдын шайкештиги» тобу боюнча:

$$\bar{X}_{\text{оэгдк}} = \sqrt[4]{4_1 \times 4_2 \times 4_3 \times 4_4} \quad 3.2$$

$$\bar{X}_{\text{оэгдк}} = 4$$

2. "Ликвиддүүлүк" тобу үчүн:

$$\bar{X}_{\text{оэгл}} = \sqrt[2]{5_1 \times 5_2} \quad 3.3$$

$$\bar{X}_{\text{оэгл}} = 5$$

3. «Активдердин сапаты» тобу боюнча:

$$\bar{X}_{\text{оэгка}} = \sqrt[2]{4_1 \times 4_2} \quad 3.4$$

$$\bar{X}_{\text{оэгка}} = 4$$

4. «Рентабелдүүлүк» тобу боюнча:

$$\bar{X}_{\text{оэгр}} = \sqrt[2]{5_1 \times 5_2} \quad 3.5$$

$$\bar{X}_{\text{оэгр}} = 5$$

5. «Динамикалар» тобуна:

$$\bar{X}_{\text{оэгд}} = \sqrt[3]{5_1 \times 5_2 \times 4_3} \quad 3.6$$

$$\bar{X}_{\text{оэгд}} = 4,64$$

6. “Киберкоопсуздук” тобу үчүн:

$$\bar{X}_{\text{оэгкб}} = \sqrt[7]{4_1 \times 4_2 \times 4_3 \times 4_4 \times 4_5 \times 4_6 \times 4_7} \quad 3.7$$

$$\bar{X}_{\text{оэгкб}} = 4$$

1. “Банктагы тобокелдиктерди башкаруу сапаты” тобу үчүн:

$$\bar{X}_{\text{оэгкур}} = \sqrt[4]{5_1 \times 5_2 \times 5_3 \times 5_4 \times 4_6 \times 4_7} \quad 3.8$$

$$\bar{X}_{\text{оэгкур}} = 4,64$$

Эми биз бардык топтор үчүн интегралдык көрсөткүчтү табабыз:

$$\bar{X}_{\text{оэубр}} = \sqrt[7]{\bar{X}_{\text{оэгдк}} \times \bar{X}_{\text{оэгл}} \times \bar{X}_{\text{оэгка}} \times \bar{X}_{\text{оэгр}} \times \bar{X}_{\text{оэгд}} \times \bar{X}_{\text{оэгкб}} \times \bar{X}_{\text{оэгкур}}} \quad (3.9)$$

$$\bar{X}_{\text{оэубр}} = 4,45$$

Ошентип, 2021-жылга “FINCA Банк” ЖАКта тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун баалоо үчүн интегралдык көрсөткүчтү эсептөө бул коэффициент “туруктуу” интервалга туура келет деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, бул банк үчүн Улуттук банк тарабынан коргоонун минималдуу деңгээлин ишке ашырууну талап кылат жана ата мекендик насыялык уюмдардын арасында "FINCA Банк" ЖАКтын лидерлик позициясын ырастайт.

Банктык көзөмөлдүн инструменти катары РОН принциптерин киргизүү мыкты эл аралык тажрыйбаны, Базель II жана III принциптеринин айрым элементтерин эске алуу менен жөнгө салуучу талаптарды өзгөртүү зарылчылыгына алып келет. Банктарга карата талаптарды өзгөртүүдө колдонуудагы мыйзамдар, коммерциялык банктардын өздөрүнүн ишмердүүлүгү жана мүмкүнчүлүктөрү эске алынат.

ТЫЯНАКТАР

Изилдөө төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди:

1. “Тобокелдик”, “банк ишинде тобокелдик”, “банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы” түшүнүгүнүн автордук аныктамасы сунушталды.
2. Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын маанилүү элементтеринин бири анын иштешин укуктук жактан камсыз кылуу болуп эсептелет. Кыргыз Республикасынын банк тутумунда тобокелдиктерди жөнгө салуунун негизги ички булактары: “Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы; Улуттук банк Башкармалыгынын «Кыргыз Республикасынын банктарында тобокелдиктерди тескөө боюнча минималдуу талаптар жөнүндө» токтому; Улуттук банк Башкармалыгынын «Активдерди классификациялоо жана потенциалдуу жоготууларды жана коромжуларды жабуу үчүн резервге тиешелүү чегерүүлөрдү жүргүзүү жөнүндө» токтому болуп саналат.
3. 2016-2021-жылдарга статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу ыкмалары боюнча Кыргызстандын банк секторунун иштешин талдоо ата мекендик коммерциялык банктардын ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө оң динамикасынын да, ошондой эле учурдагы ички жана тышкы системалык экономикалык көйгөйлөрдүн, биринчи кезекте глобалдык COVID-19 пандемиясынын таасири менен шартталган көйгөйлөрдүн бар экендигин көрсөттү.
4. Финансылык туруксуздуктун шарттарында тобокелдиктин төмөн стратегиясы оптималдуу болуп саналат - ал тышкы чөйрөнүн жогорку тобокелдиктеринде банктын туруктуулугун сактоого мүмкүндүк берет. Талдоо көрсөткөндөй, Кыргызстанда коммерциялык банктар учурда ушундай эле тобокелдикти башкаруу саясатын карманышат. Мында коммерциялык банктардын финансылык тобокелдиктерин тескөөнүн төмөнкүдөй ыкмалары, мисалы: тобокелдикти диверсификациялоо, тобокелдикти болтурбоо, камсыздандыруу, чектөө, хеджирлөө, минималдаштыруу, алдын алуу, тобокелдиктин ордун толуктоо, тобокелдикти үчүнчү жакка өткөрүп берүү, насыялык жөндөмдүүлүккө мониторинг жүргүзүү колдонулат.
5. Биз тараптан “Операциялык процесстерди санариптештирүү жана уланып жаткан финансылык-экономикалык кризис шартында банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу концепциясы” сунушталды, пайданын жана ликвиддүүлүктүн катышына, тобокелдиктин максималдуу деңгээли менен ачык кооптуу позицияларды капиталдык жабуунун белгилүү бир деңгээлине, ошондой эле киберкоопсуздуктун тиешелүү деңгээлине негизделген. Бул Концепция төмөнкүлөрдү: максатын; милдеттерди; принциптерди; объект жана субъектини; Концепцияны ишке ашыруунун ички багыттарын: 1) санариптик технологияларды киргизүүнү активдештирүүнүн шартында банкты өнүктүрүү стратегиясын; 2) “коргонуунун беш линиясынын моделин” ишке ашырууну; 3) банк ишинде тобокелдиктерди камсыздандырууну; 3) тобокелдиктерди башкаруунун адекваттуу уюштуруу маданиятын калыптандырууну; Концепцияны ишке ашыруунун тышкы багыттарын: тобокелдикке багытталган банктык көзөмөлдү; депозит боюнча пайыздык чендин деңгээлине жараша жеке

жактын депозити боюнча компенсациянын кепилденген өлчөмүн дифференциялоону камтыйт.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөөлөрдүн натыйжалары төмөнкү практикалык сунуштарды берүүгө негиз болот:

1. Документте сунушталган банк ишиндеги тобокелдиктерди жана тобокелдикти пайда кылуучу факторлорду классификациялоо өлкөнүн көзөмөл органы үчүн өзгөчө кызыгууну жаратышы ыктымал жана республиканын насыялык уюмдары тарабынан банктык тобокелдиктерди башкаруу системасын калыптандырууда колдонулушу мүмкүн.
2. Сунушталган Концепциянын жоболорун ишке ашыруу Кыргызстандын коммерциялык банктарынын тобокелдиктерди башкаруу системасынын сапат стандарттарын жакшыртууга мүмкүндүк берет.
3. Учурдагы COVID-19 пандемиясына жана уланып жаткан геосаясий чыңалууга байланыштуу учурдагы макроэкономикалык кырдаалды эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын көзөмөлдүк функциясын жакшыртууга багытталган сунуштар банк секторунун туруктуулугун камсыз кылууга жана республиканын субъектилеринин ишкердик активдүүлүгүн стимулдаштырууга жардам берет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Курманкожоева, У. Ж.** Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын ишиндеги кредиттик тобокелдик [Текст] / У. Ж. Курманкожоева // Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жогорку аттестациялык комиссия. - 2019. - № 2. - 32-36-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42599804>
2. **Курманкожоева, У. Ж.** Кыргыз Республикасында коммерциялык банктын активдерин башкаруу [Текст] / У. Ж. Курманкожоева // КМКТАУнун Жарчысы. – 2019. - № 2. - 693-697-б. <https://elibrary.ru/contents.asp?id=42742177>
3. **Курманкожоева, У. Ж.** КРнын коммерциялык банктарынын активдүү операцияларынын өнүгүү тенденциялары [Текст] / У. Ж. Курманкожоева // Евразия илимий биримдиги. - Москва, 2019. - № 3 (54). - 180-183-б. https://elibrary.ru/title_about.asp?id=53857
4. **Курманкожоева, У. Ж.** Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын кредиттик операцияларын талдоо [Текст] / У. Ж. Курманкожоева // Россиялык илим жана билим берүү бүгүнкү күндө: көйгөйлөрү жана келечеги. – Москва, 2019. - № 5 (30). - 37-39-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41224409>
5. **Курманкожоева, У. Ж.** Экономиканын банк секторунда тобокелдиктерди башкаруунун учурдагы абалы [Текст] / У. Ж. Курманкожоева // Улуттук экономиканын стратегиялык багыты. - 2019. - № 3 (21). - 99-102-б.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=27148565>

6. Курманкожоева, У. Ж. КРнын социалдык мекемелеринде тамак-аш азыктарын эсепке алуу, отчеттуулук жана эсептен чыгаруу [Текст] / У. Ж. Курманкожоева, А. А. Бексултанов, К. А. Шалпыков // Н. Исанов атындагы КМКТАУнун Жарчысы. – 2022. - № 2 (67). 81-84-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48491440>

7. Курманкожоева, У. Ж. КРнын бюджеттик уюмдарындагы бухгалтердик баланстын түзүмү [Текст] / У. Ж. Курманкожоева, А. А. Бексултанов, К. А. Шалпыков // Н. Исанов атындагы КМКТАУнун Жарчысы - 2022. - 2 (76). 548-553-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48491440>

Курманкожоева Умут Жумабековнанын

08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын түзүү” деген темада жазылган диссертациялык ишинин РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: банктар, тобокелдиктер, башкаруу, талдоо, кредиттер, активдер, пассивдер, операциялык тобокелдиктер, улуттук банк.

Изилдөөнүн объектиси банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасы болуп саналат.

Диссертациянын изилдөө предмети болуп банк ишинде тобокелдиктерди башкаруу системасынын социалдык-экономикалык жана укуктук мамилелеринин жыйындысы, анын калыптанышынын жана ишке ашырылышынын теориялык, методологиялык, уюштуруучулук, укуктук жана практикалык аспектиери саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты санариптик технологияларды киргизүү жана дүйнөлүк финансылык-экономикалык кризистин шартында Кыргыз Республикасында банк ишинде натыйжалуу тобокелдиктерди башкаруу системасын түзүү боюнча сунуштарды берүү жана практикалык рекомендацияларды иштеп чыгуу болуп саналат. системалуу теориялык, методологиялык жана практикалык талдоо.

Изилдөө методдору: Изилдөө изилденүүчү объектинин өнүгүүсүнүн негизги көйгөйлөрүн жана тенденцияларын аныктоого мүмкүндүк берген ырааттуулук, логикалык талдоо жана синтез сыяктуу жалпы илимий методдорду колдонуу менен жүргүзүлдү. Формалдуу-догматикалык, салыштырма-укуктук, социологиялык, тарыхый, аналогия методу, бириктирүү методу сыяктуу таанып-билүүнүн атайын илимий методдору изилдөөнүн айрым элементтерин аныктоого, аларды бири-бири менен салыштырууга жана бул негизде зарыл тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берди.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы банк ишинде тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын уюштуруу жана иштетүү боюнча

колдонмолорду иштеп чыгууда турат. Изилдөөнүн натыйжалары кризисти жеңүү боюнча улуттук экономиканын абалына, банктын ички ресурстарына жараша санариптик маалыматтык технологияларды киргизүүнү эске алуу менен тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуу системасын түзүүнүн концепциясын жана методологиясын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Автор тарабынан сунушталган корутундуларды жана сунуштарды ЖОЖдордо тиешелүү дисциплиналарды окутуу практикасында колдонууга болот.

Алынган натыйжалар: диссертациянын негизги жоболору илимий-теориялык жана илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана форумдарда баяндалган.

Колдонуу тармагы: Иштин негизги жыйынтыктары банк секторунун финансылык ишмердигинде тобокелдиктерди башкарууда жана минималдаштырууда колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Курманкожоевой Умут Жумабековны на тему:
«Формирования эффективной системы управления рисками в банковской деятельности», представленная на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: банки, риски, управление, анализ, кредиты, активы, пассивы, операционные риски, национальный банк

Объектом диссертационного исследования является система управления рисками в банковской деятельности

Предметом диссертационного исследования является совокупность социально-экономических и правовых отношений системы управления рисками в банковской деятельности, её теоретические, методические, организационно-правовые и практические аспекты формирования и реализации

Цель диссертационного исследования, состоит в том, чтобы на основе системного теоретико-методического и практического анализа, дать предложения и выработать практические рекомендации по формированию эффективной системы управления рисками в банковской деятельности в Кыргызской Республике, в условиях внедрения цифровых технологий и продолжающегося мирового финансово-экономического кризиса.

Методы исследования: Исследование осуществлялось с использованием общенаучных методов – системности, логического анализа и синтеза, позволивших выявить основные проблемы и тенденции развития изучаемого объекта. Специально-научные методы познания, такие как формально-догматический, сравнительно-правовой, социологический, исторический, метод аналогии, метод агрегирования – дали возможность выявить отдельные элементы исследования, сопоставить их между собой и сформировать на этой основе необходимые выводы

Научная новизна исследования заключается в разработке методических рекомендаций по организации и функционированию эффективной системы

управления рисками в банковской деятельности. Результаты исследования дают возможность разработать концепцию и методику формирования эффективной системы управления рисками с учётом внедрения цифровых информационных технологий, в зависимости от состояния национальной экономики, внутренних ресурсов банка по преодолению кризисных явлений. Предложенные автором выводы и рекомендации могут быть использованы в практике преподавания соответствующих дисциплин в вузах.

Полученные результаты: основные положения диссертации представлены на научно-теоретических и научно-практических конференциях, семинарах и форумах.

Область применения: Основные результаты работы могут быть использованы в финансовой деятельности банковского сектора при управлении и минимизации рисков.

SUMMARY

Kurmankozhueva Umut Zhumabekovna dissertation on the topic “Formation of an Effective Risk Management System in Banking”, for the degree of candidate of economic sciences in specialty 08.00.05 - economics and national economy

Key words: banks, risks, management, analysis, loans, assets, liabilities, operational risks, national bank.

The object of the dissertation is a risk management system in banking.

The subject of the dissertation is the risk management system in banking, its theoretical, methodological, organizational, legal and practical aspects of formation and implementation.

The purpose of the dissertation research is to give proposals and develop practical recommendations on the formation of an effective risk management system in banking in the Kyrgyz Republic, in the context of the introduction of digital technologies and the ongoing global financial and economic crisis, based on a systematic theoretical, methodological and practical analysis.

The research methods: The study was carried out using general scientific methods - consistency, logical analysis and synthesis, which made it possible to identify the main problems and trends in the development of the object under study. Special scientific methods of knowledge, such as formal-dogmatic, comparative-legal, sociological, historical, analogy method, aggregation method, made it possible to identify certain elements of the study, compare them with each other and form the necessary conclusions on this basis.

The scientific novelty of the study lies in the development of methodological recommendations on the organization and functioning of an effective system of risk management in banking. The results of the study provide an opportunity to develop a concept and methodology for the formation of an effective system of risk management, considering the introduction of digital information technology, depending on the state of the national economy, internal bank resources to overcome the crisis phenomena.

The conclusions and recommendations proposed by the author can be used in the practice of teaching relevant disciplines in universities

Results achieved: the main provisions of the dissertation have been presented at scientific-theoretical and scientific-practical conferences, seminars and forums.

Scope: The main results of the study can be used in the financial activities of the banking sector in managing and minimising risk.